

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА СЛОВАЧЧИНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ**FOREIGN POLICY OF SLOVAKIA IN THE CONDITIONS OF THE FINANCIAL CRISIS**

Радиш О.І.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»*

Зовнішня політика Словацької Республіки орієнтована проєвропейсько та проатлантично, на основі членства в євроатлантичних структурах. Перш за все, в ЄС і НАТО, а також, наприклад, в ОЕСР. Зовнішня політика Словаччини економічно пов'язана з ЄС, насамперед з Німеччиною. Словаччина – невелика проєкспортно орієнтована країна, Словаччина – лідер в автомобільній промисловості. Тому Словаччина є вразливою, і Словаччина повинна зосередитися не тільки на так званій економіці знань, але в рамках Індустрії 4.0 Словаччина повинна зосередитися на цифровій трансформації, в якій вона не є експертом. Водночас неможливо ігнорувати кліматичну кризу, тому важливо будувати зелену економіку. Це ще одна причина, чому наша асоціація з ЄС повинна тривати. Проблеми України, з якою Словаччина має шенгенський кордон, визначають інші зовнішньополітичні пріоритети щодо безпеки та війська. Членство в НАТО виявляється вирішальним на практичному рівні, і військова дипломатія повинна доповнювати «цивільну» зовнішньополітичну орієнтацію Словаччини. Як показала фінансова криза 2008 року, Словаччина та інші країни є дуже вразливими в глобалізованому світі, і втручання в економіку та реабілітація приватного та державного сектору не обійдеться без інтервенціонізму, наприклад, з боку ЄС. Словаччина не може стояти сама в такому економічно нестабільному та непередбачуваному з точки зору безпеки світі. Тому зовнішньополітична орієнтація Словаччини є стабільною вже понад 25 років. Це не означає, що боротьбі у сфері гібридних загроз, пропаганди та у сфері спецслужб нікуди рухатися. Зовнішня політика Словаччини стикається з багатьма викликами, на які вона має відповідати.

У часи фінансової кризи, було досягнуто кількох успіхів у словацькій зовнішній політиці, але з іншого боку, Словаччина багато втратила, наприклад, у виконанні умов вступу до ЄС, коли словацька дипломатія не домовилася про оптимальні умови. Зовнішня політика Словацької Республіки є суверенною і демократичною. У майбутньому Словаччина має передумови зміцнити свої міжнародні позиції та стати вагомим учасником міжнародної стабільності. Словацька Республіка підтримуватиме розвиток відносин і побудову партнерства з іншими країнами, а також з міжнародними, регіональними чи світовими організаціями.

Ключові слова: фінансова криза, зовнішня політика, Словаччина, ЄС.

The foreign policy of the Slovak Republic is oriented pro-European and pro-Atlantic, based on membership in Euro-Atlantic structures. First of all, in the EU and NATO, as well as, for example, in the OECD. Slovakia's foreign policy is economically connected with the EU, primarily with Germany. Slovakia is a small export-oriented country, Slovakia is a leader in the automotive industry. Therefore, Slovakia is vulnerable, and Slovakia should focus not only on the so-called knowledge economy, but within the framework of Industry 4.0, Slovakia should focus on digital transformation, in which it is not an expert. At the same time, it is impossible to ignore the climate crisis, so it is important to build a green economy. This is another reason why our association with the EU should and will continue. The problems of Ukraine, with which Slovakia has a Schengen border, determine other foreign policy priorities regarding security and the military. NATO membership is crucial on a practical level, and military diplomacy should complement Slovakia's "civilian" foreign policy orientation. As the financial crisis of 2008 showed, Slovakia and other countries are very vulnerable in a globalized world, and intervention in the economy and rehabilitation of the private and public sectors will not be without interventionism, for example, from the EU. Slovakia cannot stand alone in such an economically unstable and unpredictable world from the point of view of security. Therefore, Slovakia's foreign policy orientation has been stable for over 25 years. This does not mean that the struggle in the sphere of hybrid threats, propaganda and in the sphere of special services is going nowhere. Slovakia's foreign policy faces many challenges to which it must respond.

During the financial crisis, several successes were achieved in Slovak foreign policy, but on the other hand, Slovakia lost a lot, for example, in fulfilling the conditions for joining the EU, when Slovak diplomacy did not agree on optimal terms. The foreign policy of the Slovak Republic is sovereign and democratic. In the future, Slovakia has the prerequisites to strengthen its international position and become a significant participant in international stability. The Slovak Republic will support the development of relations and the building of partnerships with other countries, as well as with international, regional or world organizations.

Key words: financial crisis, foreign policy, Slovakia, EU.

Постановка проблеми. У міжнародному середовищі зовнішня політика є незамінною для існування держави. Кожна держава визначає та формує свою зовнішню політику щодо інших країн, іноземних організацій чи іноземних установ. Світова політична система є найважливішою

частиною середовища, в якому конкретна держава, у нашому випадку Словацька Республіка, здійснює свою зовнішню політику.

Тема словацької зовнішньої політики під час фінансової кризи була обрана тому, що вона була дуже актуальною для словаків і мала тривалі

наслідки і в майбутньому. «Спусковим гачком» цієї кризи стала криза ринку нерухомості в США. Криза виникла внаслідок надання ризикованої іпотеки жителям із нижчим рівнем життя. Фінансові установи отримували їх, пропонуючи кредити під низькі відсотки. Збанкрутували не лише банки, а головним чином рейтингові банки агентства. Під час першої хвилі фінансової кризи восени 2007 року економіка ЄС уникла серйозних наслідків. Проте рейтингові агентства та фінансові установи втратили свою репутацію та ім'я. Криза та її вплив на ЄС почали проявлятися в основному в єврозоні в першому кварталі 2008 року. Під час конференції Міністерства закордонних справ у 2009 році «Розширення співпраці у сфері зовнішньоекономічних відносин у подоланні наслідків економічної та фінансової кризи в Словаччині» Петер Мігок, президент Словацької торгово-промислової палати, заявив: «Ця криза – перша глобальна криза. Навіть криза 1930-х років не була глобальною. Крім того, вона має багатогалузевий характер. Немає жодної сфери економіки, яка б не постраждала від кризи. Це не класична циклічна криза, це системна криза, якою набагато важче керувати, тому що це криза цінностей. Пропозиція набагато більша, ніж ринковий попит. Крім того, це також криза довіри споживачів, бізнесу, яка є найнижчою з часів закінчення Другої світової війни, і криза довіри у фінансовому секторі. Але я не вважаю, що це криза ринкової економіки, тому що ринок реагує дуже правильно, але безжально» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика вивчення зовнішньої політики Словаччини в умовах фінансової кризи перебуває в полі зору багатьох науковців. Так, дослідження особливостей перебігу фінансової кризи і її впливу на економіку та політику ЄС, і зокрема Словаччини висвітлені в публікаціях словацьких науковців. Так, серед найважливіших можемо виділити Білчіка В. та Брунцка М. [1], Луптака Л. [3; 4; 9], Месежнікова Г. та Бутору М. і Коллара М. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості зовнішньої політики Словаччини в умовах фінансової кризи розкриті не повністю та заслуговують на подальше вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз зовнішньої політики Словаччини під час фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Положення Словаччини у світі, її місце в Європі, її геополітична інтеграція чи відносини з сусідніми країнами – все це теми, які були присутні в суспільному житті, у політичному середовищі та в ЗМІ протягом останніх тридцяти років. Сьогодні Словацька Республіка є членом Європейського Союзу, НАТО, ООН, Організації економічного

співробітництва та розвитку (ОЕСР), Шенгенської зони або Єврозони. «Словаччина стала членом ООН 19 січня 1993 року як одна з держав-наступниць Чеської та Словацької Федеративної Республіки (ЧСФР). Незважаючи на це, Словаччина (як частина колишньої Чехословаччини) є одним із засновників ООН. Про розробку остаточного тексту Хартії в ООН також брав участь чехословацький дипломат словацького походження Ян Папанек. З моменту свого вступу до ООН у 1993 році Словацька Республіка бере активну участь у всіх ключових сферах діяльності ООН. Вона успішно обіймала ряд важливих посад в системі ООН, наприклад посада голови правового комітету на 52-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1997 р., посада голови Керівної ради ЮНЕП (Програма ООН з навколишнього середовища) у 1999–2001 рр.» [7]. Важливим етапом активної участі Словацької Республіки в діяльності ООН стало перше непостійне членство Словацької Республіки в Раді Безпеки ООН у 2006 та 2007 роках. Домінуючою темою переговорів були питання, пов'язані з Африкою, які в 2006 році становили більше половини резолюції. Що стосується Західних Балкан, то протягом 2006 року питання остаточного статусу Косово обговорювалися неформально. У лютому 2007 року Словацька Республіка виконувала функцію президента, яка є однією з найважливіших, а також найвимогливіших посад у багатосторонній дипломатії. Головною темою словацького головування стала реформа сектору безпеки. Другою темою Словацької Республіки була необхідність більш тісної співпраці між Радою Безпеки ООН та спеціалізованими міжнародними організаціями у боротьбі з розповсюдженням ЗМЗ [4, s. 128-130]. Участь у міжнародних операціях ООН на підтримку миру, а також участь в інших заходах у рамках сфери миротворчості та безпеки є сферою, де Словацька Республіка побудувала справді добре реноме. Операція в миротворчих операціях є невід'ємною частиною зовнішньої політики Словаччини по відношенню до ООН. За час свого існування Словацька Республіка брала участь у миротворчих операціях ООН на трьох континентах світу (в Європі, Азії та Африці). В рамках НАТО Словацька Республіка бере участь у реалізації Плану дій партнерства з боротьби з тероризмом та військової концепції захисту від тероризму (Празький саміт). На Стамбульському саміті (2004) були вжиті заходи щодо вдосконалення механізму передачі розвідувальних даних через Розвідувальний підрозділ аналізу терористичної загрози (Брюссель). Також була прийнята програма роботи конференції директорів національного озброєння для захисту від тероризму (CNAD), який складається з кількох проектів. Одним із проектів було утилізація військової вибухівки та ліквідація наслідків,

у якому Словацька Республіка відіграла провідну роль в Альянсі. Представники відповідних державних органів Словацької Республіки постійно беруть участь у міжнародних конференціях, семінарах та інших заходах, пов'язаних з боротьбою з тероризмом. Міністерство закордонних справ Словацької Республіки виконує функції контактного пункту у сфері політики зовнішньої безпеки у зв'язку з виконанням міжнародних конвенцій та зобов'язань, що стосуються Словацької Республіки, далі реєструє, централізує, оновлює та розповсюджує до відповідних компонентів безпеки міжнародні документи, пов'язані з резолюціями Ради Безпеки ООН, регламенти інституцій і органів Європейського Союзу та інші результати міжнародних інституцій і окремих держав, в яких оголошено санкції проти осіб і груп, підозрюваних у тероризмі та підтримці тероризму [8].

Словацьку Республіку в НАТО представляє Постійне представництво Словацької Республіки при НАТО, завдання якого полягає в тому, щоб представляти інтереси Словацької Республіки, головним чином у Північноатлантичній раді, Військовому комітеті, а також у всьому спектрі інших організацій НАТО. Оскільки НАТО за своєю суттю є військово-політичною організацією, Словаччину в ній представляють представники Міністерства закордонних справ Словацької Республіки та Міністерства оборони Словацької Республіки. Приєднавшись до НАТО, Словацька Республіка стала частиною ексклюзивного клубу, де, як рівноправний партнер, вона може обговорювати та разом зі своїми союзниками вирішувати будь-які питання, що зачіпають життєво важливі інтереси членів альянсу, включаючи події, які можуть загрожувати їхній безпеці. «НАТО та Європейський Союз гарантують безпеку Словацької Республіки. Колективна оборона альянсу дозволяє переорієнтувати оборонну політику з захисту території держави на захист її інтересів усередині країни та за кордоном» [3, s. 125].

Вступ до Європейського Союзу фундаментально вплинув майже на всі аспекти життя Словаччини. Членство в ЄС також принесло Словацькій Республіці багато переваг у політичному аспекті зовнішньої політики. Інтеграція до Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, безсумнівно, збільшила здатність Словацької Республіки ефективно представляти свої міжнародні політичні інтереси. Ставши членом ЄС, Словаччина увійшла у світову політику [1, s. 83]. Після інтеграції в ЄС Словацька Республіка зробила внесок у розвиток трансатлантичного партнерства, добрих відносин із сусідніми країнами, а також із важливими акторами світової політики і економіки. Словаччина чітко та зрозуміло ідентифікувала європейські та євроатлантичні позиції, проактивно їх представляла та активно просу-

вала [5, s. 76-77]. Після вступу до Європейського Союзу та НАТО Словацька Республіка стала частиною угруповань, які мають можливості та потенціал впливати на міжнародні відносини та середовище безпеки на глобальному рівні. У сфері профілювання Словацької Республіки в трансатлантичних відносинах ґрунтується документ під назвою «Пропозиція середньострокової стратегії зовнішньої політики Словацької Республіки до 2015 року», який обговорювався Національними зборами Словацької Республіки в жовтні 2004 року. про те, що вступ до НАТО та ЄС виконав ключові пріоритети зовнішньої політики Словацької Республіки з 1993 року. Якщо членство в ЄС згадується у згаданому документі МЗС як інституційне закріплення в єдиному політичному та економічному просторі, то членство в НАТО забезпечує гарантії безпеки. У документі Словаччина ідентифікує себе на основі спільних цінностей свободи, демократії та поваги до прав людини як частину цивілізаційного кола Європи та Північної Америки. Документ визначає основні та довгострокові загрози стабільності та процвітання Словацької Республіки передусім тероризм, невідірені конфлікти за межами розширеного ЄС, організована злочинність, нелегальна міграція та розповсюдження зброї масового знищення. Міністерство закордонних справ Словацької Республіки також розробило концептуальні матеріали, що визначають основні пріоритети щодо країн Західних Балкан та України [9, s. 182-183].

Географічно та за своїми історичними, культурними, політичними, економічними та іншими зв'язками Словацька Республіка є частиною євроатлантичного простору. Окремо чи у співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями вона захищає свободу, демократію, верховенство права та права людини відповідно до принципів Статуту ООН та інших стандартів міжнародного права. Членство в ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) та інших регіональних організаціях і груп активно сприяє зусиллям міжнародної спільноти щодо підтримки миру та безпеки у світі. Приєднавшись до НАТО, Словацька Республіка стала частиною системи колективної оборони та безпеки як опори трансатлантичної безпеки та стабільності, а її безпека також гарантована союзницькими зобов'язаннями. Ставши членом ЄС, Словацька Республіка отримала гарантії політичної та економічної стабільності, а також можливість брати активну участь у формуванні, реалізації та зміцненні європейської політики безпеки та оборони [6].

Зовнішню політику Словаччини під час фінансової кризи, а також загальну зовнішньополітичну позицію та діяльність Словаччини можна оцінити в кількох контекстах. Міністерство економіки

Словацької Республіки створило моніторинговий комітет, який спостерігав за впливом фінансової кризи в Словаччині. Також було запропоновано 27 заходів щодо подолання наслідків кризи. Вони стосувалися, наприклад, освоєння коштів ЄС на рівні бюджету, підготовка проектів ДПП, статус надання кредитів малим і середнім підприємствам, підвищення ефективності активної політики ринку праці, запровадження системи ваучерів на відпочинок, перегляд закону про інвестиційну допомогу, співфінансування деяких проектів з європейських джерел з Асоціацією комерційних банків, вплив на постачальників електроенергії, газу та тепла, щоб вони пропонували свою продукцію за розумними цінами та інше. Метою Міністерства закордонних справ Словацької Республіки у вересні 2008 року була економія дипломатії, було створено відділ економічного співробітництва та сприяння розвитку (SHSR). Коли вибухнула світова фінансова криза, ШСР створив постійну робочу групу, яка займалася питанням світової фінансово-економічної кризи. Група регулярно відстежує, аналізує та оцінює ситуацію у світовій економіці, водночас готує рекомендації та пропозиції, які сприятимуть вирішенню та подоланню кризи. МЗС базується на пошуку спільних кроків ЄС, спрямованих на подолання наслідків економічної та фінансової кризи. Словацька Республіка підтримує скоординовану відповідь на рівні ЄС через координаційну діяльність Постійного представництва Словацької Республіки в Брюсселі. Воно спрямоване на реформування фінансової системи та відновлення довіри до економіки.

У сусідстві з ЄС Словаччина відігравала особливу роль. У випадку Західних Балкан вона ніколи не послаблювалася у своїх зусиллях сприяти її інтеграції в ЄС, навіть незважаючи на те, що вона деякими своїми позиціями відрізнялася від позицій більшості держав-членів, особливо своєю опозицією до проголошення незалежності Косова. Підтримка Сербії та відмова від незалежності Косово мали чітке внутрішньополітичне підґрунтя. Прихильне ставлення до інтеграції України в євроатлантичні структури порушила «газова криза» наприкінці 2008 року, де Словаччина своїми настроями та заявами прем'єр-міністра дещо занепокоїла. Після приходу до влади уряду Роберта Фіцо у 2006 році співпраця між країнами Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Угорщина та Словаччина) продовжилася, незважаючи на різні думки (противоракетний щит, незалежність Косово). Водночас, однак, відбулося серйозне погіршення словацько-угорських відносин, хоча не виключно з вини та відповідальності словацької сторони. Іншим контекстом є роль Словаччини в розбудові архітектури безпеки ЄС, особливо з точки зору відношення до Росії. Оцінюючи зовнішню політику Словаччини, слід також вра-

ховувати непослідовність її зовнішньої політики. Відповідальні інституції, їхній професіоналізм, особливо Міністерство закордонних справ і Міністерство оборони, постраждали від втручання з боку внутрішньої політики, або внутрішньополітичних суперечок, або деяких політико-символічних дій Прем'єр-міністра, або нападок Президента СНД проти союзників Словацької Республіки. В офіційних урядових матеріалах і в заявах представників МЗС Словацької Республіки 2008 рік був сприятливим. «Словацькій Республіці вдалося зміцнити свій авторитет, дотримуючись союзницьких зобов'язань і внутрішніх правил організації та спільноти, членом яких вона є, насамперед ЄС, НАТО, ООН, Рада Європи та Організація з безпеки та співробітництва в Європі» [5, s. 76]. На саміті НАТО в Бухаресті Словаччина підтримала продовження розширення Альянсу (рішення запросити до Альянсу Албанію та Хорватію, дружнє ставлення до України та Грузії).

Словаччина стала членом Ради ООН з прав людини, де за це проголосували 135 держав. Було завершено інтеграцію Словаччини до Шенгенської зони, завершився процес ратифікації Лісабонського договору, Словацька Республіка успішно увійшла до єврозони, а кількість словацьких солдатів в Афганістані подвоїлася. У 2007 році військові підрозділи діяли в одинадцяти миротворчих операціях у дев'яти країнах на двох континентах (ISAF – Афганістан, KFOR – Косово, ALTHEA – Боснія і Герцеговина, UNFICYP – Кіпр). 3 липня 2008 року Словаччині довірено посаду заступника начальника штабу з питань підтримки. З іншого боку, окрім успіхів Словаччини на міжнародній арені, наприкінці 2008 року відкрилися й деякі проблеми. Через припинення поставок газу з Росії Словацька Республіка опинилася в ситуації односторонньої залежності від Росії, що стало реальністю з негативним економічним впливом. За словами трьох зовнішньополітичних аналітиків молодшого покоління – Томаша Валашека, Мілана Ніча та Балажа Ярабіка, «вразливими точками Словаччини» були світова економічна криза, енергетична безпека, нестабільність в Україні та словацько-угорські відносини». 3 8 липня 2010 року по 4 квітня 2012 року уряд Словацької Республіки – уряд, створений після парламентських виборів, що відбулися в Словаччині 12 червня 2010 року. Його очолила Івета Радічова. Уряд складався з представників SDKÚ, SaS, KDH та представників MOST-HÍD. 11 жовтня 2011 року Національна рада Словацької Республіки проголосувала за пропозицію уряду затвердити Доповнення до Рамкової угоди, укладеної між 17 країнами єврозони та Європейським інструментом фінансової стабілізації, метою якого було посилити гарантії держав у євроваллі, операційному інструменті для захисту фінансової стабільності

в євроні. Уряд поєднав голосування щодо цієї пропозиції з вотумом довіри уряду через відмову SaS від євроаллу, небажання йти на поступки та домовитися з рештою коаліції. Уряд Івети Радичової (SDKÚ-DS) під час голосування щодо підвищення гарантій не завоював довіри членів Національної Ради Словачької Республіки. За Євровал проголосували лише 55 із 124 присутніх депутатів, а водночас для довіри уряду потрібно було 76 голосів. Прем'єрка не переконала депутатів навіть благаннями безпосередньо перед голосуванням. Після 15 місяців роботи її звільнили. Уряд СР програв міжнародні питання.

1 березня 2012 року в Брюсселі розпочався дво-денний саміт ЄС. Він був зосереджений насамперед на економічній політиці, його програма також включала кілька питань зовнішньої політики. Згідно з інформацією, оприлюдненою Європейською Радою на своєму інтернет-порталі, глави Держави та глави урядів європейських двадцяти семи держав домовилися, зокрема, про реалізацію спільної економічної стратегії, яка базується на продовженні фіскальної консолідації та заходах для підтримки зростання та зайнятості. Усі держави-члени, крім Чеської Республіки та Великобританії, домовилися про новий договір, який посилить фіскальну дисципліну та поглибить економічну інтеграцію, вносячи якомога менше щоб зберегти європейську валюту. 2 березня 2012 року лідери 25 країн Євросоюзу підписали фіскальну угоду про посилення фіскальної дисципліни в євроні. Того дня лідери підписали бюджет-

ний пакт. До нього входить, наприклад, так зване боргове гальмо. Це повинно збільшити фіскальну дисципліну в союзі. Договір мали ратифікувати парламенти окремих держав-членів. На саміті також обговорювалося, серед іншого, як окремі країни виконали свої зобов'язання для виходу з кризи. Головною темою зустрічі стала реформа євроні і створення нових механізмів його функціонування. Керівництво ЄС відкрито говорило про спроби запобігти виникненню чергової економічної кризи, пов'язаної з економічною рецесією.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Економічна криза разом з іншими негативними явищами вплинули на міжнародне становище Словаччини, на її стабільність, внутрішній розвиток і перспективу. Хоча Словаччина не була джерелом цих негативних факторів і процесів, вона є частиною світової економіки і має до них готуватися. Було досягнуто кількох успіхів у словацькій зовнішній політиці, але з іншого боку, Словаччина багато втратила, наприклад, у виконанні умов вступу до ЄС, коли словацька дипломатія не домовилася про оптимальні умови. Зовнішня політика Словачької Республіки є суверенною і демократичною. У майбутньому Словаччина має передумови зміцнити свої міжнародні позиції та стати вагомим учасником міжнародної стабільності. Словацька Республіка підтримуватиме розвиток відносин і побудову партнерства з іншими країнами, а також з міжнародними, регіональними чи світовими організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bilčík V., Bruncko M. Európska únia dnes. Súčasný trendy a význam pre Slovensko. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku a Inštitút pre verejné otázky, 2001.
2. EurActiv, Finančná kríza/ Ekonomika a euro/Európska únia – portál. URL: http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/zoznam_liniek/financna-kriza-000227
3. Lupták Ľ., Hersi A., Ondrejčák R., Tarasovič V. Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005-2006. Bratislava: Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky Ministerstva obrany Slovenskej republiky, 2006
4. Lupták Ľ a kolektiv. Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006-2007, Bratislava: Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky Ministerstva obrany Slovenskej republiky, 2007
5. Mesežnikov G., Bútora M., Kollár M. Slovensko 2008 Trendy v kvalite demokracie. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009
6. Ministerstvo obrany SR, Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky. URL: <http://www.mosr.sk/data/files/833.pdf>.
7. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, SR v OSN, Slovenská republika v OSN. URL: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/slovensko_v_osn-sr_v_osn.
8. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, Slovensko v rámci boja proti terorizmu. URL: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/bezpecnostna_politika_slovensko_v_ramci_boja_proti_terorizmu.
9. Tarasovič V., Ondrejčák R., Lupták Ľ. Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2004-2005. Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2005.